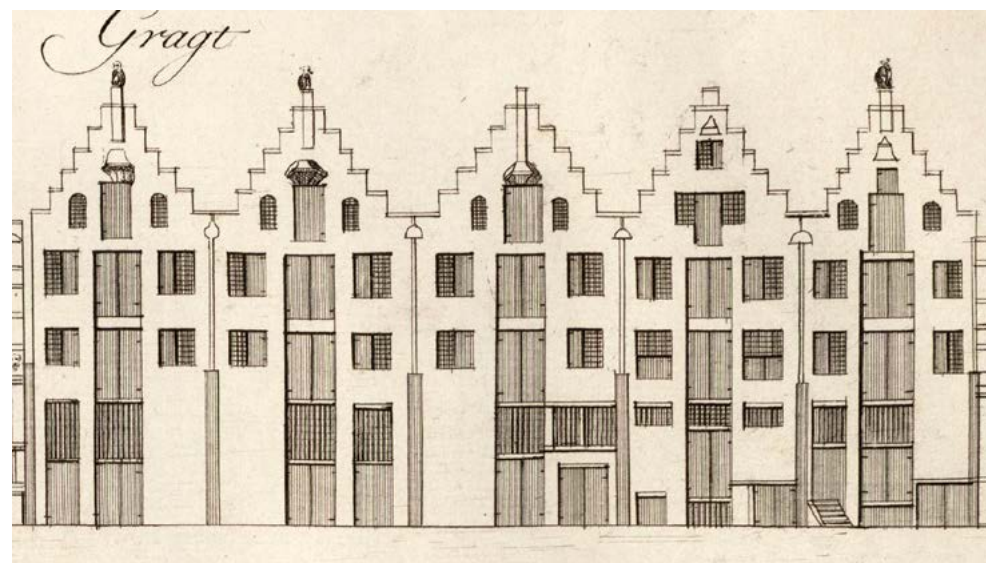

Week 03 - Groenlandse pakhuizen

Ze staan er al bijna 400 jaar, de *Groenlandse pakhuizen*, vrijwel aan het begin van de Keizersgracht met de huisnummers 40-42-44, tussen Brouwersgracht en Prinsenstraat. Ooit waren er vijf vrijwel identieke pakhuizen. De twee andere (huisnummers 36 - 38) zijn in de negentiende eeuw na een brand afgebroken en op de vrijgekomen plek werd in 1875 een school gebouwd, de Van der Ende-school die daar tot 1936 gevestigd is geweest. Vanaf 1938 was ook dat pand in gebruik door Bürhmann's papiergroothandel. Nadat dat bedrijf hier vertrokken was is er een groot appartementencomplex gebouwd, dat ook een aantal naastliggende panden heeft opgeslokt. De meeste mensen kennen de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) wel en wat minder is het bestaan van de Verenigde West-

Indische Compagnie bekend. Dat er nog een derde was, weet vrijwel niemand.

De *Noordse of Groenlandse Walvisch Compagnie* werd in 1614 opgericht en hield zich bezig met – de naam wijst er al op – de walvisvangst. Om de opbrengst van de walvisvaart op te kunnen slaan, was veel ruimte nodig. In 1615 was de Keizersgracht tot aan de Leidsegracht gegraven en daar kwamen percelen beschikbaar om te bebouwen. Eigenlijk was het plan geweest om van de Keizersgracht een chique boulevard te maken, zoals de Haagse Voorhout, maar de kooplieden die zich hier wilden vestigen, hadden liever water voor de deur om hun waren per schip af- en aan te kunnen voeren. Bovendien diende een gracht ook als waterberging en voor het ophogen van de percelen was de uitgegraven grond essentieel.

Boven: De vijf pakhuizen zoals Caspar Philips die rond 1768 voor zijn Grachtenboek tekende.

Links: De Groenlandse pakhuizen. Rechts het schoolgebouw (1875) op nrs.36-38.

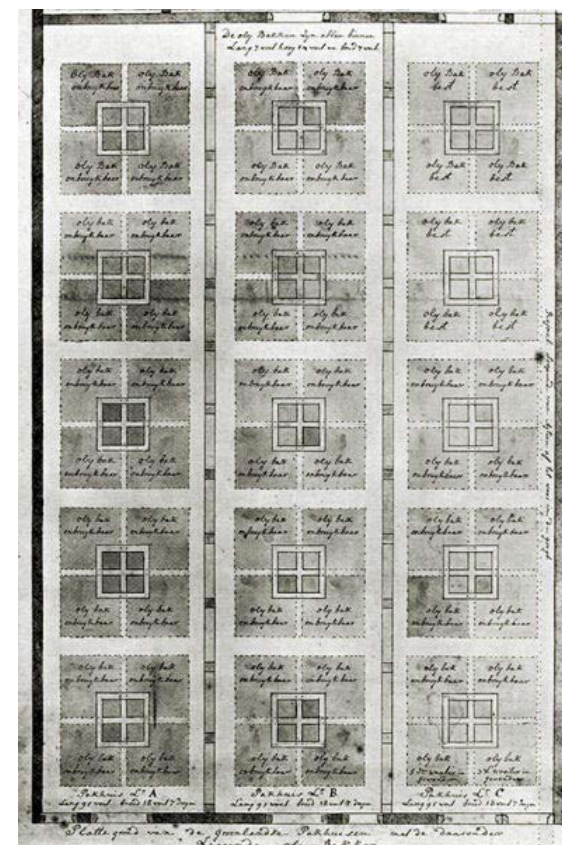

In 1620 kocht Ysbrandt Dobbe(n)sz in de nieuwe uitleg vijf erven die we nu als Keizersgracht 36-44 kennen. Op die erven werden vijf pakhuizen gebouwd voor een consortium dat participeerde in de Noordsche Compagnie, waarvan Dobbesz sinds de oprichting

*Boven: De Groenlandse pakhuizen in de Bührmann-begintijd, nog zonder dwarsdak
Rechts: De gevonden traanputten in kaart gebracht.*

in 1614 een der voornaamste aandeelhouders was. In de pakhuizen was ook woongelegenheden voor de participanten opgenomen. Op de benedenverdiepingen werden in totaal 60 gemetselde traanputten in de bodem ingelaten. Uit een kwijtschelding van 1639 blijkt dat er diverse deelnemers aan dit project waren met niet steeds dezelfde belangen, omdat toen de helft van 1/10 part werd overgedragen. Toen de organisatie van de Noordsche Compagnie wijzigde, ging die de pakhuizen exploiteren, waarvoor ongetwijfeld een vergoeding aan de eigenaren werd betaald. Die was echter niet naar de zin van de participanten die in 1656 een rechtszaak tegen de compagnie bij het Hof van Holland aanhangig maakten. Dat bepaalde in 1658 dat de compagnie gehouden was rekening en verantwoording aan de participanten af te leggen. De compagnie had inmiddels zelf ook belangen in de pakhuizen genomen, in totaal voor 57% (23/40ste deel).

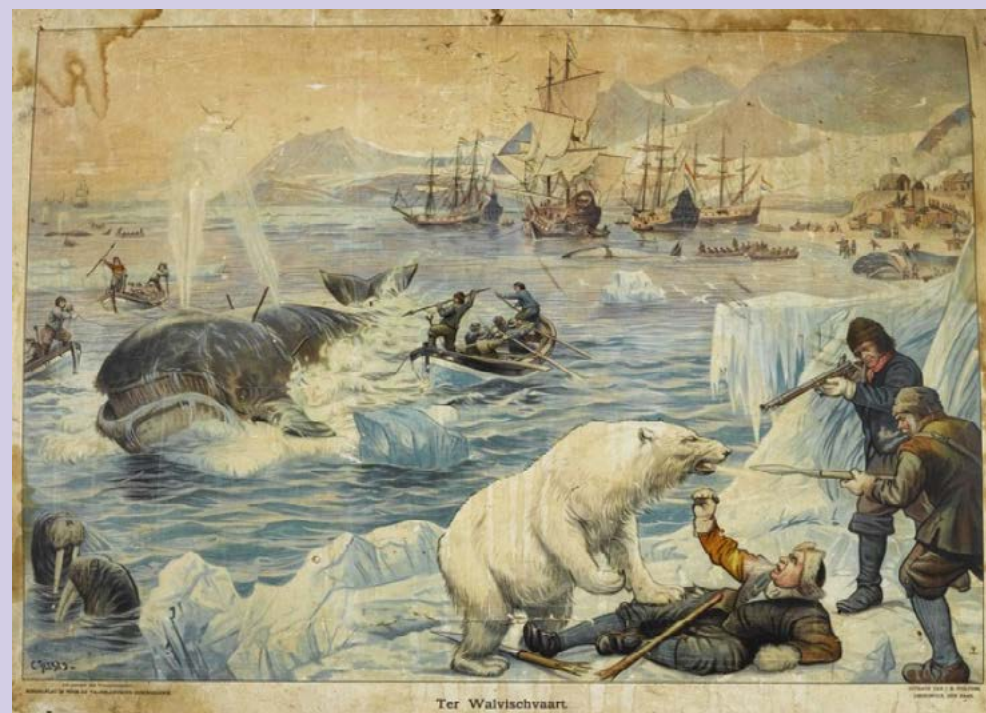
In 1660 vond een onderverdeling plaats van het pakhuisbestand. Twee van de vijf gingen onder een eigen verpondingsnummer (verponding is een voorloper van de onroerendgoedbelasting) in andere han-

De Noordse Compagnie (*Noordsche Compagnie of Compagnie van Spitsbergen*) was een Nederlands kartel voor de walvisvaart, opgericht door de deelnemende steden, dat bestond van 1614 tot 1642. Het doel was vooral de winning en verhandeling van traan, een commercieel aantrekkelijk product. De Compagnie was ook belangrijk om sterker te staan in conflicten met Engelsen en Denen over toegang tot de vangstgebieden. De Nederlanders namen lange tijd zo'n 40% van alle gevangen Groenlandse walvissen voor hun rekening. In de Republiek had de Compagnie jarenlang het handelsmonopolie voor walvistraan in handen. Aan het einde van haar bestaan kwam de naam Groenlandsche Compagnie in zwang.

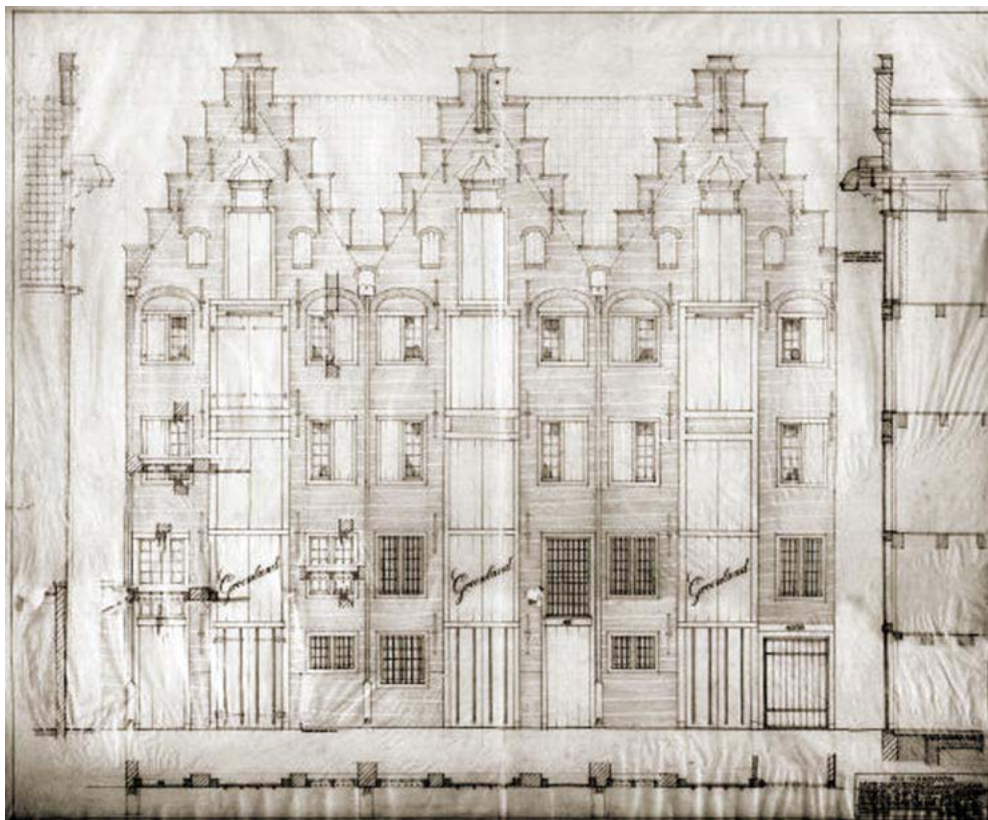
De Walvisjacht

De belangrijkste reden van de massale jacht op walvissen is altijd

de walvistraan geweest. Walvistraan werd uit het vetweefsel van baleinwalvissen gekookt en gebruikt voor lampolie en smeermiddel, het werd tot zeep, stopverf en kaarsen verwerkt.

Niet alle walvissoorten waren geschikt voor de traanproductie. In de loop der tijd werd het meest gejaagd op de Groenlandse walvis, de noordkaper, de blauwe en gewone vinvis, de bultrug en de potvis. Naast de traan leverde de walvis vlees voor consumptie. Ook de lever werd gegeten, omdat die zeer smakelijk was en vitaminerijk werd geacht. De buigzame baleinen, vooral van de bultrug, gebruikte men onder meer in paraplu's en de kostbare amber vond zijn weg naar de cosmeticamarkt. De walvis bleek een bijzonder bruikbaar beest.

den over. De nieuwe eigenaren waren nog steeds betrokken bij de walvisvaart. De twee pakhuizen gingen verder onder de naam *de Twee Gevels* door het leven. In 1788 is van gebruik voor de walvisvaart geen sprake meer en heten de twee pakhuizen de Bykorff en de Slokop. Ze zijn kort voor 1875 afgebrand en in dat jaar afgebroken. Traan mocht in alle vijf pakhuizen door een keur uit 1685 al niet meer opgeslagen worden. Vanaf die tijd was de opslag van traan alleen nog toegestaan op de Nieuwe Teertuinen op de Westelijke eilanden. De overgebleven drie pakhuizen, de *Dry Traenpakhuizen*, werden in 1709/1710 grondig verbeterd omdat ze gebreken

begonnen te vertonen. Eind achttiende eeuw bleek uit klachten van omwonenden dat steeds grotere delen van de pakhuizen voor andere zaken dan opslag gebruikt werden (o.a. kledenklopcentrale), wat voor overlast zorgde.

In de drie nu nog bestaande gebouwen werd hoofdzakelijk traan opgeslagen (de andere waren in gebruik als kantoren en woonruimte). Per pakhuis werden daarvoor twintig traanputten gemetseld van 2,40 meter diep die elk 10.000 liter traan konden bevatten. Totaal dus maar liefst 600.000 liter! Ook op de zolders werd traan opgeslagen in grote vaten en bij de restauratie in 1922, toen de gebouwen in gebruik waren bij papiergroothandel Bührmann, werden enorme vloerverzakkingen door overbelasting geconstateerd. Verzakkingen van soms wel veertig centimeter. De verdere verdiepingen werden benut voor de opslag van beenderen en baleinen.

Bij de restauratiewerkzaamheden werden alle traanputten nog aangetroffen, zij het dat ze volgestort waren met het puin van eerdere verbouwingen. Die putten zorgden in 1978, bij de verbouwing tot appartementen, wel voor problemen. Nadat het puin verwijderd was, bleken de muren van traan doordrenkt, wat tot lang na de oplevering problemen gaf met het schilderwerk. Op de overgebleven drie pakhuizen liet Bührmann in 1922 over de volle breedte een extra verdieping zetten, met een dak in de lengterichting van de straat, gelukkig met behoud van de trapgevels. Toch lag het in de bedoeling de pakhuizen af te breken, maar de malaise door de oorlog heeft dit voorkomen. In 1980 werden in de drie pakhuizen negentien woningen ingericht. De drie gebouwen behoren tot de oudste en mooiste pakhuizen van Amsterdam. Ze hebben in tegenstelling tot de meeste geen tuitgevels, maar trapgevels die in een toppilastertje eindigen. De hijs- of zolderluiken zijn verticaal gekoppeld. Aan weerszijden daarvan bevindt zich een venster met bolkozijn, dat wil zeggen, een kozijn met een middenstijl waardoor twee openingen ontstaan. De hijsbalken zijn overkapt. Na de laatste renovatie van 1980 staan ze er dus weer bij alsof ze net gebouwd zijn, de Groenlandse Pakhuizen. Klaar voor de volgende 400 jaar? **-RS**

Uit een verslag van Thijs Mol, die de traanputten in 1936 onderzocht heeft, blijkt dat de toenmalige gebruiker, sinds 1917 papiergroothandel Bührmann, alle putten op één na had laten volstorten met puin. In de overgebleven put was Mol afgedaald en had een monster van de aangekoekte traan van de wand gestoken voor nadere analyse. Die put had een grondvlak van 8 bij 8 voet en was 8,5 voet diep. Bührmann bezat toen nog een bouwtekening waar alle putten op aangegeven stonden (zie pag. 16).

Boven: Maquette van het complex dat Bührmann na de verhuizing naar Amsterdam-Zuidoost achterliet. Op de voorgrond Prinsengracht 53-69 en van ons afgekeerd de Keizersgracht 28-46 met rechtsboven de Groenlandse pakhuizen.